

La refurmaziun per ungarais

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Politologs punctueschan adinauspè ch'ils cunfins da linguas en Svizra correspundian darar a cunfins confessionalis. Quel tranter franzos e tudestg en il chantun Friburg traversa il pli savens in territori tradizionalmain catolic; mo la regiun da Murten è minoritara areguard lingua e confessiun enina.**

Il Giura bernais francofon è ina minoritad linguistica, ma na confessiunala. En auters pajais èsi different. En Rumenia (var 19,9 milliuns olmas) è president Klaus Johannis dublamain minoritari, sco protestant e sco germanofon: Ils «Saxuns» da Transilvania, sco el, èn per regla evangelics. Il milliun umans da lingua ungaraisa en Rumenia èn catolics u protestants, ma la maioritad da la populaziun è cristiana ortodoxa. La refurmaziun è sa derasada spert en il 16avel tschientaner tar las populaziuns ungaraisas aifer l'artg da las Carpatas. Questas èn «ina chadaina da muntognas lunga 1300 km en l'Europa centrala dal sidost che prolunga las Alps e furma in artg da Bratislava tras Slovachia, Pologna, Ucraina e Rumenia en fin a la Porta da Fier» (1). La partiziun dal reginam ungarais 1920 ha manà a la naschientscha da baselgias refurmadas en plis stadis da l'Europa centrala.

Dapi 1567

Il nr. 12/2016 da la revista «Religion & Gesellschaft in Ost und West» («RGOW», v. nota 2) rapporta davart 500 onns da refurmaziun per ungarais en lieus oz situads en Rumenia, Slovachia u l'Ucraina, cun ils centers academics da Debrecen e Sárospatak en Ungaria. La contribuziun davart il 16avel tschientaner ha scrit plevon Jan-Andrea Bernhard (Glion), docent a l'Universitad da Turitg. Lez punctuescha ils lioms dals umanists e refurmaturs ungarais cun Erasmus († 1536) e Philippus Melanchthon (1497–1560): «La sinoda refurmada da Debrecen [1567] rimnava teologs da l'intschess osmanic, tals da quel da Habsburg e tals dal principadi da Transilvania (...): 'Nus avain approvà e firmà la Confessiun helvetica da 1556, suttascrita era da la baselgia da Genevra» (p. 19). En «RGOW 12/2015» rapporta l'investg refurmà Károly Fekete (Debre-

cen), docent a l'Universitad teologica refurmada, davart la situaziun da ses concrettaivels dapi 1920: «Ina part (...) è vegnida sut l'autoritad d'in auter stadi, e quai pervi da la decisiun politica da las pussanzas victoriosas» (p. 20; v. nota 3). Ils cunfins territorials novs han sfurzà da restructurar las baselgias. Quai han acceptà ils stadis mo cun grondas difficultads; en blers lieus hani confiscà possess ecclesiastics e perfin abolì il catechissem. Oz pudain nus dentant dir che las baselgias han fatg tras ina renovaziun spiertala ed in resvegl religios, e quai malgrà il grev squitsch tranter las guerras mundialas. Pravendas refurmadas da lingua ungaraisa datti oz en set pajais da l'Europa centrala» (p. 20).

Ucraina e Slovachia

La regiun carpatica da Mucatscheve/Munkács e Usch'horod/Ungvár, numnada lezza giada «Rutenia», fascheva part da la Tschechoslovachia da president Tomás Garrigue Masaryk (1850–1937). Uvestg Fekete rapporta: «Sunter la Segunda Guerra mundiala ha l'Uniun sovietica (URSS) annectà la regiun; oz è questa in district da l'Ucraina. Il destin [da la cuminanza refurmada carpatica] è stà pli grev che quel da tut tschellas da lingua ungaraisa. A la fin da la guerra è fugida passa la terza part dals reverendas; blers en restads onns ed onns en praschun u vegnids deportads en Sibiria (...). La baselgia refurmada ha stuì spetgar fin 1990 sin in status legal. Lur ha'la fatg tras in resvegl da la vita ecclesiastica: Ins ha construi baselgias novas, promovì ses servetsch tar ils Romas e stabili ina lavur diaconica multifara. Il conflict armà tranter Ucraina e Russia dapi 2014 ha manà sfidas novas a la baselgia minoritara d'etnia ungaraisa areguard la pastoraziun e la lavur diaconica e sociala (...). L'actuala baselgia refurmada en Slovachia ha fatg tras il temp il pli grev da sia istorgia suenter la Segunda Guerra mundiala. Tschientmilis Ungarais da lez pajais han stuì bandunar lur patria» (pp. 20–21).

La baselgia refurmada en Rumenia

Olga Lukács (Universitad da Cluj-Napoca/Kolozsvár, Transilvania) è docenta

d'istorgia da la baselgia. Sia contribuziun en «RGOW 12/2016» è intitulada: «Reformiert-Sein im heutigen Siebenbürgen» (pp. 22–23). Ella scriva: «La baselgia refurmada en Rumenia ha fatg tras Nadal 1989 [a la fin da la dittatura] sco in'autentica liberaziun. Ils 25 onns suandants han ins reconstrui (...). Fin uss han ins restitui a la baselgia refurmada dus terzs da las immobiglias confiscadas; (...) lezza cumbatta trasora dapi 1989 (...) per la restituziun da sias instituziuns culturalas e socialas (...). Pliras recumandaziuns e pretensiuns dal Cussegl da l'Europa pertutgan la baselgia refurmada dal puntg da vista etnic e religios enina. Quai vala era per la scolaziun. Las scolas confessionalas èn a medem temp centers tradizionalis d'instrucziun en la lingua materna. Perquai è la restituziun da las immobiglias ecclesiasticas vegnida in postulat existenzial er en lez regard (...). La lescha nova da furmaziun scolastica è vegnida ratifitgada il 1995. Igl è però sa mussà ch'ella discriminava las minoritads. Ils represchents da las baselgias minoritaras èn pia sa dustads tar l'Assamblea parlamentara dal Cussegl da l'Europa (...) ed il Cussegl ecumenic da las baselgias (...) per lur dretgs umans ed etnics. En ils onns suandants han las nundumbraivlas instanzas tar la regenza dà perditga da la coesiun da las baselgias ed etnias relativas. En quels 25 onns èn naschidas pliras instituziuns confessionalas pedagogicas e caritativas (...). Las debattas davart la lescha rumena areguard religiuns han chaschunà discussiuns tranter la baselgia ortodoxa e tschellas baselgias: L'ortodoxa pretendeva per sai in status statal; tschellas n'acceptavan quai betg, e quai en virtid dal princip costituziunal d'egualitad. La lescha 489 da 2006 resulta d'in cumpromiss: Ella garantisce (...). l'egualitad da las religiuns e confessiuns renconuschidas, ma accentuescha a medem temp la contribuziun istorica da la baselgia ortodoxa al passà naziunal rumen (...). Ins po resummar puntuond che la perioda tranter 1990 e 2016 steva [per las minoritads] sut l'ensaina da la retschertga d'in'incumbensa. Bleras posiziuns espriman medemamain la nostalgia da la fidaivladad a la schientscha naziunala refurmada ungaraisa ed

il surasenn da las novas relaziuns teologicas e socialas. Lezza giada badavan las baselgias che la societad sa secularisava, ch'ins metteva en dumonda las valurs ch'ellas represchentan, ma era che la populaziun da las plaivs vegniva pli veglia e che la glied crettaivla emigrava en massa.»

Per lingua e cultura

Ina contribuziun essenziala da Martin Luther (1483–1546) a la refurmaziun è stada sia traducziun tudestga da la bibla, transladata directamain dals texts originals ebraics u grechs. Klára Tarr Csellokovszky (Budapest, klara.tarr@lutheran.hu) punctuescha la relevanza da la scolaziun: «Las minoritads da lingua ungaraisa (...) pon survivor mo cun mantegnair la lingua materna e la confessiun e cultura evangelica. La baselgia n'ha betg mo la missiun da transmetter valurs culturalas sper la cretta cristiana, anzi, ella sezza sto s'empatschar dal linguatg duvrà per questa transmissiun, sinaquai ch'ins surdettia ed instrueschia el» (p.26). En quest senn lavura dapi 1991 la Scola auta teologica da Sárospatak (Ungaria), en la terra da vignas da Tokaj, sper ils cunfins da la Slovachia e da l'Ucraina. «RGOW 12/2016» deditgescha sias pp. 26–27 a lezza scola. Redactura Regula Zwahlen scriva: «Ella porchia diploms da teologia e pedagogia da la religiun, per gidanters da pravenda, ina scola auta populara e plis perfecziunaments professiunals. Fitg impurtants èn ils practicums cun glied attempada u impedita e cun Romas. L'Institut G2W [v. nota 2] sustegna studentas e students ungarais da l'Ucraina carpatica a Sárospatak: Lur situaziun economica è vegnida blier mendra cun las operaziuns militaras en l'Ucraina da l'ost.»

Furmar il plevons futurs

L'artitgel da «RGOW 12/2016» davart lezza scola auta rapporta: «Dapi 2008 munta il perfecziunament da predigtants e laics ina part impurtanta da nossa lavur. Nus essan responsabels per far reviver las pravendas, perquai che plevons gist scolads na tanschan betg. Per renovar pravendas a moda multifara avain nus institui in'uscheditga scola auta populara che

glied da las pravendas po frequentar durant mintgamai diesch mais senza cundiziuns preliminaras (...). Dapi 2015 datti er in perfecziunament professiunal (...) nua ch'ins po studegiar psicologia pastorala u pastoraziun en ospizis (...). Ussa planisain nus ina scolaziun cuminaivla per lavurers socials ensem cun l'Universitad da Miskolc (Ungaria). Nossa regiun patescha da l'emigraziun, da l'auta vegliadetgna e – cunzunt tar ils Romas – da la paupradad; perquai vegn la lavur sociala adina pli impurtanta. Il curs relativ lain nus introducir da settember 2017 (...). La scola sa senta adina responsabla per quels Ungarais che vivan da l'autra vart dal cunfin nov dapi 1920, cunzunt en Slovachia, Ucraina, Rumenia e Serbia. En l'Ucraina carpatica na datti nagina scola auta evangelica; quella da Sárospatak è pia vegnida per uschè dir la scola auta da lez district (...). Là sustegna il stadi ungarais plinavant ina scola auta a Beregovo/Beregszász per promover la scolaziun da persunas d'instrucziun ungaraisas; en quella scola sustegnin nus la furmaziun da catechets (...). Per la giuventetgna d'etnia ungaraisa èsi fitg grev da studegiar en Ucraina, perquai ch'ins sto lura far in examen da lingua ucranaisa fitg pretensius (...). Perquai savain nus fitg grà che quatter da noss students en 6avla classa fan lur practicum en l'Ucraina carpatica: Dus lavuran a Beregszász, nua ch'i dat pravendas impurtantas, per surlevgiar ils plevons pli vegls. L'onni passa ha mo in student da l'Ucraina carpatica terminà ses studi; lur è'l turnà en sia patria e lavura uss en la pravenda nua ch'el aveva fatg ses practicum.» Il sustegn da l'Institut G2W munta in grond agid per tals students.

1. Meyers Lexikonredaktion (ed.), Duden Lexikon A-Z. Tavla ediziun actualisada. Mannheim – Lipsia – Vienna - Turitg (Dudenverlag, ISBN 3-411-05127-2) 2001, p. 348, chavazzin «Karpanten».

2. Institut G2W (ed.), Religion und Gesellschaft in Ost und West (RGOW 12/2016). Turitg (g2w.sui@bluewin.ch).

3. Victurs da 1918 en Europa firmataris dal patg da Trianon 1920: Belgia (unfrenda d'agressiun il 1914), Frantscha, Grezia (unfrenda d'agressiun il 1917), Gronda Britannia, Italia, Portugal, Reginam da Serbs euv., Rumenia, Stadis Unids, Tschechoslovachia. Il Reginam da Serbs euv. è vegni 1929 la Jugoslavia.